

Fer-se adult. Sociologia comparada de la joventut a Europa

collecció aportacions

Fer-se adult

Sociologia comparada
de la joventut a Europa

Cécile Van de Velde

Fer-se adult

Sociologia comparada
de la joventut a Europa

Cécile Van de Velde

Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria de Joventut

Van de Velde, Cécile

Fer-se adult : sociologia comparada de la joventut a Europa. – (Col·lecció aportacions ; 34)

Bibliografia

ISBN 9788439378549

I. Catalunya. Secretaria de Joventut II. Títol III. Col·lecció: Aportacions : 34

I. Joves – Unió Europea, Països de la – Condicions socials 2. Joves –

Espanya – Condicions socials

3 | 6.6-053.7(4+6)

Aquesta publicació es pot consultar a www.gencat.cat/joventut/observatori. També es pot sol·licitar i/o consultar al Centre de Documentació Juvenil de la Secretaria de Joventut.

Col·lecció Aportacions. Observatori Català de la Joventut

© Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria de Joventut

1a edició: desembre 2008

Tiratge: 3.500

Disseny: Unitat d'autoedició i disseny. Secretaria de Joventut

Maquetació: Eloi Andiñach Fernández

Impressió: Romargraf

D. L.:

ISBN: 978-84-393-7854-9

ÍNDEX

Presentació	5
Introducció	7
1. Objectius de la recerca.....	9
2. Metodologia.....	11
3. Resultats	13
3.1. La durada de la joventut. El cas danès.....	13
3.2. Adult a qualsevol preu. El cas del Regne Unit.....	19
3.3. Els carrils de la joventut. El cas francès	24
3.4. L'espera. El cas espanyol	30
Conclusions	37
Bibliografia	41

PRESENTACIÓ

Els canvis accelerats als que està sotmesa la joventut estan relacionats amb el context de profunda transformació social iniciat al darrer terç del segle XX. La forma tradicional d'esdevenir adult s'està modificant en funció del paper que a cada societat assumeix la família, l'estat i el mercat en la configuració d'un o altre ventall d'oportunitats per als i les joves. És en aquest sentit que ens calen estudis comparatius a nivell internacional per copsar adequadament la situació de la joventut de Catalunya, en tant que és aquesta perspectiva àmplia la que ens proporciona elements de comparació per fer valoracions i establir objectius de millora.

És amb aquesta intenció que el present número de la Col·lecció Aportacions, a càrrec de la sociòloga francesa C. Van de Velde, així com el següent, a càrrec de l'investigador C. Simó, sintetitzen dues investigacions importants a nivell internacional centrades en l'impacte dels règims del benestar en les transicions de les persones joves. La present recerca, que combina elements de caire quantitatiu i qualitatiu, proporciona inputs per relacionar els elements estructurals de les transicions juvenils amb els valors, actituds i decisions dels i les joves, i per tant permet establir connexions entre els canvis a macroescala i la quotidianitat de les persones joves.

Eugeni Villalbí i Godes
Secretari de Joventut

INTRODUCCIÓ

Et sents “adult”? Fins i tot per a algú que s'acosta als trenta la pregunta el desequilibra. Exigeix respostes complexes i matisades, en què cadascú dóna una idea del camí que li queda per recórrer i anomena el que el separa de la seva pròpia concepció d'adult. S'hi barregen les nocions de maduresa, responsabilitat i independència, i diverses referències a la identitat, la família o la professió. Si en les societats tradicionals els ritus iniciàtics marquen de manera col·lectiva i homogènia el pas a l'estatus d'adult, cada vegada és més difícil, en els modes de vida contemporanis, fixar fronteres entre edats i objectivar les etapes que ens fan ser un “adult”. La vida s'allarga i, amb ella, el temps d'ascensió al que es considera l'edat de la maduresa individual o social. En una societat que valora la mobilitat i el futur, l'entrada en la vida adulta tendeix a mostrar més aviat una representació d'un mateix que no pas uns coneixements estatutaris.

Aquest article proposa aclarir, sota l'aparent multiplicitat de trajectòries, les lògiques socials fonamentals que sustenten l'entrada en la vida adulta a Europa occidental. Mostra com n'és de profunda l'empremta de les societats en el mode de vida actual, dividint les trajectòries individuals de la joventut, fins a les definicions del propi adult. Permet una lectura comparativa del tema del tractament i les representacions de la joventut en diferents societats europees escollides pels seus contrastos: Dinamarca, el Regne Unit, França i Espanya. Les configuracions generacionals actuals fan de la joventut una edat sotmesa més que d'altres a un sentiment de desclassificació i precarietat; aquest sentiment, molt fort a França i en els països mediterranis, és diferent a la resta d'Europa. El repte no serà tant el de cavar una “fossa” cultural com va intuir Margaret Mead (1968), com el de les desigualtats de tractament entre generacions (Chauvel, 2003). Sense eludir la qüestió generacional, l'originalitat del pas proposat se sustenta en la seva anàlisi transversal i comparatista dels joves europeus a partir de les seves experiències de “fer-se adult”.

I. OBJECTIUS DE LA RECERCA

Aquest article té per objectiu mostrar els diferents tipus d'experiències associades a aquestes trajectòries de joventut per analitzar a continuació els marcs socials que les fonamenten. Mesura fins a quin punt la intervenció estatal, en relació amb els sistemes educatius i les cultures familiars, estructura les maneres d'entrar en la vida adulta. La "joventut" és considerada com un procés singular d'individualització que s'estructura en referència a normes i configuracions socials definides. En la comparació de les maneres contemporànies de fer-se adult, aquesta aproximació invita a anar més enllà d'una simple comparació estadística i qüestionar-se el sentit que els individus donen a les seves trajectòries de joventut. La perspectiva escollida fa necessari un pas basat en una doble dimensió biogràfica, que confronta les trajectòries d'emancipació amb les experiències viscudes i amb les representacions de l'adult que hi estan associades.

Efectivament, el camí que porta el nen cap a l'adult no es lliura de la tensió que afecta actualment el conjunt dels modes de vida contemporanis: d'una banda, les fronteres entre les edats són més borroses, intangibles, subjectives; de l'altra, els modes de vida estan molt estructurats, sobretot per l'intermediari dels llindars d'edat induïts per les polítiques públiques (Gaullier, 1998). Per dir-ho d'una altra manera, les "proves" que propicien la trajectòria cap a l'adult es construeixen elles mateixes en referència a normes socials, disposicions econòmiques, polítiques i culturals que deixen una empremta profunda en les trajectòries. Tant pel que fa a la forma com a l'experiència de les mostres d'autonomia, la diferenciació social s'imposa en termes de grups sexuals, medis socials i societats en general. Les comparacions internacionals mostren que viure de manera independent, la primera feina i trobar parella són fets que ocorren a edats molt diferents segons el país observat: de manera precoç al nord d'Europa i més tard al sud (Cavalli, Galland, 1993; Iacovu, 1998). Aquestes variacions suggereixen fins a quin punt la "joventut" és també una construcció social i cultural que respon a normes i disposicions socials específiques, que defineixen el moment a partir del qual és normal –o possible– per a un jove adquirir la seva independència econòmica o de residència.

Aquest treball es basa en la hipòtesi central de l'existència d'un efecte estructurador de les societats en les trajectòries de la joventut, així com en les concepcions de l'adult que hi estan associades. Tot i que no es deixa de banda el paper d'altres variables com la dimensió sexual, el nivell d'educació

o l'origen social, les societats nacionals constitueixen l'esglaó privilegiat d'anàlisi: no tant perquè algunes característiques fonamentals intrínseques les predisposin, sinó més aviat perquè una societat constitueix un conjunt específic de factors econòmics, socials i culturals que, en el seu propi medi, són susceptibles d'afavorir l'arribada d'un o altre tipus de trajectòria. Un triple joc d'hipòtesis secundàries sustenta aquest postulat de la pertinència i la legitimitat d'una comparació internacional de trajectòries d'autonomia: l'efecte estructurador dels marcs socials en les experiències vitals s'aplicarà a través de tres vectors principals que constitueixen els modes d'intervenció estatal, els sistemes educatius en relació amb els mercats del treball, i les cultures familiars.

Les quatre societats estudiades –Dinamarca, el Regne Unit, França i Espanya– s'han escollit en funció del seu suposat contrast en aquest triple joc d'hipòtesis. D'una banda, corresponen a modes de “desfamiliarització” dels joves adults segons la tipologia de Gøsta Esping-Andersen (Esping-Andersen, 1990), lligats a maneres diferenciades d'articular solidaritats familiars, ajudes públiques i recursos en el mercat del treball sense la regularització d'aquesta fase de dependència potencial. L'impacte d'aquestes maneres diferents d'estat-providència –en relació amb altres factors econòmics i culturals– s'ha mostrat en altres fases de la vida (Guillemard, 2003; Mayer, 2004), així com en les formes elementals de la pobresa (Gallie, Paugam, 2000; Paugam, 2005); també s'apliquen a d'altres modes d'estructuració de relacions entre edats i generacions. De l'altra banda, les quatre societats comparades presenten cadascuna un lligam educació-feina original, que estructura diferents modalitats d'integració social dels joves (Shavit et Muller, 1998; Wolbers, 2007). En definitiva, els estudis sobre l'accés a la independència dels joves porten a considerar l'existència de cultures familiars contrastades al nord i al sud d'Europa i proposen diverses maneres de pensar l'articulació entre autonomia individual i pertinença col·lectiva durant aquest període (Holdsworth et Morgan, 2005).

2. METODOLOGIA

La present comparació es basa en un material empíric que articula anàlisis estadístiques i dades qualitatives extretes, d'una banda, de l'explotació longitudinal de sis estudis del Panell de Llars de la Unió Europea (1994-1999) i, de l'altra, de més de 135 entrevistes semidirigides a adults d'entre 18 i 30 anys de Dinamarca, el Regne Unit, França i Espanya.

L'articulació d'aquestes dues dimensions, qualitat i estadística, té l'objectiu d'anar més enllà de la divisió profunda de les recerques de les formes contemporànies de passar a l'edat adulta a Europa, situades entre una sociologia de transicions familiars i professionals i una sociologia d'experiències viscudes i representacions de l'edat adulta. D'una banda, una gran quantitat d'estudis europeus sobre la joventut s'ha dedicat a analitzar estadísticament els casos dels diferents llindars de passar a l'edat adulta (Iacovu, 1998; Galland, 2001), donant importància a l'indicador de marxar de casa (Jurado Guerrero, 2001; Schizzerotto, 2001), per abordar la problemàtica del paper de les polítiques socials en la plantificació de les diferents tradicions (Hammer, 2003; Mayer, 2004). De l'altra banda, estudis més qualitius se centren en les experiències comparades de la cohabitació familiar (Gaviria, 2005; Cichelli et Merico, 2007) o els diferents modes de representació del futur i l'edat adulta (Brannen, Lewis, Nilsen i Smithson, 2000; Molgat, 2000). Si aquesta última perspectiva permet posar en joc l'existència de normes familiars contrastades i subratllar el pes de l'herència cultural en els diferents modes de passar a l'edat adulta a Europa, no pot jerarquitzar amb precisió les divisions sexuals, socials o territorials que les fonamenten. La complementarietat dels estudis té com a objectiu conèixer les trajectòries dels joves en les seves dimensions familiars, professionals i identitàries i relacionar-les amb els seus principals factors socials, econòmics i culturals.

D'una banda, l'explotació estadística dels sis primers estudis del Panell de Llars de la Unió Europea ha permès reconstituir els itineraris d'emancipació familiar i d'inserció social de joves europeus d'entre 18 i 30 anys de 1994 a 1999. Aquesta extensa enquesta longitudinal, anomenada Europanel i coordinada per Eurostat, s'ha portat a terme conjuntament en quinze països europeus cada any a partir de 1994. A més del seu caràcter longitudinal i comparat, aquesta enquesta té l'avantatge d'oferir mostres relativament conseqüents, fins i tot de les poblacions determinades, de cada país. Cada individu que pertanyia inicialment a un grup familiar preseleccionat ha estat interrogat cada any i observat en els seus itineraris residencials, familiars i socials.

L'aproximació longitudinal permet estudiar els principals fluxos de transició individuals i col·lectius en les societats europees, i en concret a Dinamarca, el Regne Unit, França i Espanya.

De l'altra banda, l'anàlisi estadística s'ha completat amb una extensa enquesta qualitativa comparada, dirigida a joves d'entre 18 i 30 anys en els quatre països d'estudi. El fet d'establir una xarxa europea de joves comparatistes ha estat fonamental en aquesta part qualitativa i ha permès recollir més de 135 entrevistes semidirigides responent a una guia d'entrevista comuna. Biogràfica i retrospectiva, s'estructura en tres parts: les relacions familiars, la relació amb els estudis i la integració professional, i les representacions del futur i de l'edat adulta. Per tal d'anar més enllà de la barrera lingüística, el mètode de selecció adoptat es basa en la reciprocitat i l'intercanvi amb col·legues sociòlegs dels països en qüestió. Totes les entrevistes han estat realitzades en persona i íntegrament transcrites en la seva llengua d'origen, excepte les entrevistes en danès, traduïdes al francès. L'elaboració del quadre de mostres ha seguit la recerca d'una extensa diversificació social i ha evitat la divisió monogràfica d'un cert tipus de població. Els individus enquestats han estat triats principalment per motius de gènere, nivell social, estat residencial (vivint amb els pares, sol, amb amics o en parella) i estat d'activitat (estudiant, assalariat, a l'atur...). En la mateixa línia, el pla nacional s'ha completat amb un pla territorial acurat: en cada país, les entrevistes s'han fet en dos indrets diferents, la capital i una ciutat mitjana. Així, les entrevistes s'han realitzat a Copenhaguen i a Alborg, a Londres i a Brighton, a París i a Valenciennes, i a Madrid i a Pamplona.

3. RESULTATS

De quina manera se situen actualment les trajectòries d'entrada en la vida adulta en la nostra Europa envellida? En una perspectiva comparativa, el moviment d'"allargament de la joventut" es troba lluny de revestir transversalment els propis trets dels diferents països d'Europa occidental. L'empremta de les societats en aquest període de modes de vida continua sent profunda: en funció dels modes d'intervenció estatal, sistemes educatius i cultures familiars que s'hi afegixen, cada societat tendeix a institucionalitzar maneres diferents de passar a l'edat adulta. Pel que fa a les vies d'accés a la independència a Dinamarca, el Regne Unit, França i Espanya, aquests desenvolupaments es proposen analitzar algunes d'aquestes maneres de construcció social de la joventut a Europa.

3.1. *La durada de la joventut. El cas danès*

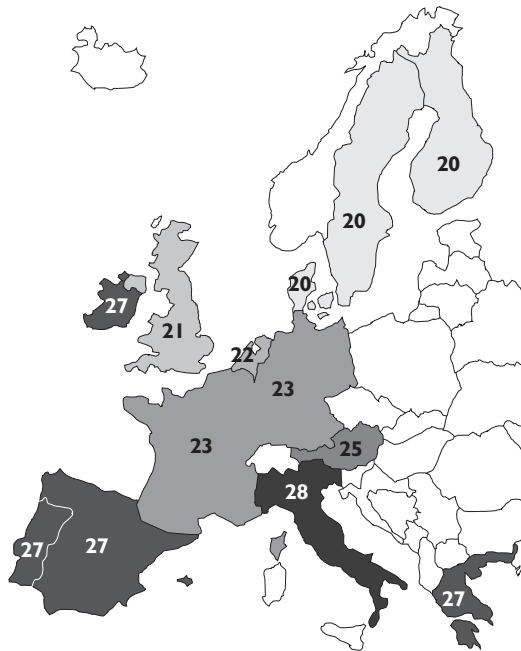
La societat danesa –com totes les configuracions socials i culturals nòrdiques– tendeix a induir trajectòries de joventut independents, llargues i exploratòries, que porten a deixar la casa dels pares precoçment, i s'estenen en itineraris d'alternança entre vida solitària i unió lliure i entre formació i feina, fins acabar els estudis potencialment tard. L'Estat garanteix una independència des de la majoria d'edat i institucionalitza, mitjançant una política universal i flexible de finançament de la vida d'estudiant, la legitimitat dels estudis llargs, entretallats per períodes d'activitat professional. Aquestes trajectòries d'alternança, viscudes en un moment de construcció d'un mateix i d'una determinació progressiva dels papers del adults, també estan afavorides per una integració relativament còmoda en el mercat del treball i per un lligam formació-feina flexible. S'inscriuen en la continuïtat d'una socialització precoç a l'autonomia en la família.

A. Entre el filial i el conjugal, un gran interstici

"S'ha de marxar", repeteixen constantment els joves danesos. Les seves trajectòries d'emancipació comencen en una descohabitació no només precoç sinó particularment legítima en ella mateixa, sense altra justificació que el desig d'autonomia individual. Amb una edat mitjana de 20 anys, Dinamarca s'uneix als altres països nòrdics i és el més precoç en el marc europeu, amb les societats mediterrànies i Irlanda (figura 1) al final de tot. Deixar la casa dels pares des del final de l'adolescència és

una necessitat per a tots els joves danesos enquestats: “És necessari per ser adult i autònom”. Quedar-se a casa dels pares s’associa a una “pèrdua de temps”, un “aïllament” nefast, una cosa “perillosa”, un fet que impedeix “fer-se adult” i frena la construcció d’una “vida d’un mateix”. Aquesta norma d’independència precoç és compartida per les dues generacions familiars; l’absència de divergència relacional en el moment i la legitimitat de marxar de casa, encara que molt precoç, dóna a aquest fet una forma relativament desritualitzada: a diferència dels seus homòlegs europeus, deixar la casa dels pares no es considera gairebé mai una ruptura simbòlica major en les relacions familiars, sinó “com un fruit madur que cau de l’arbre”, i s’inclou en la continuïtat d’una socialització precoç a l’autonomia.

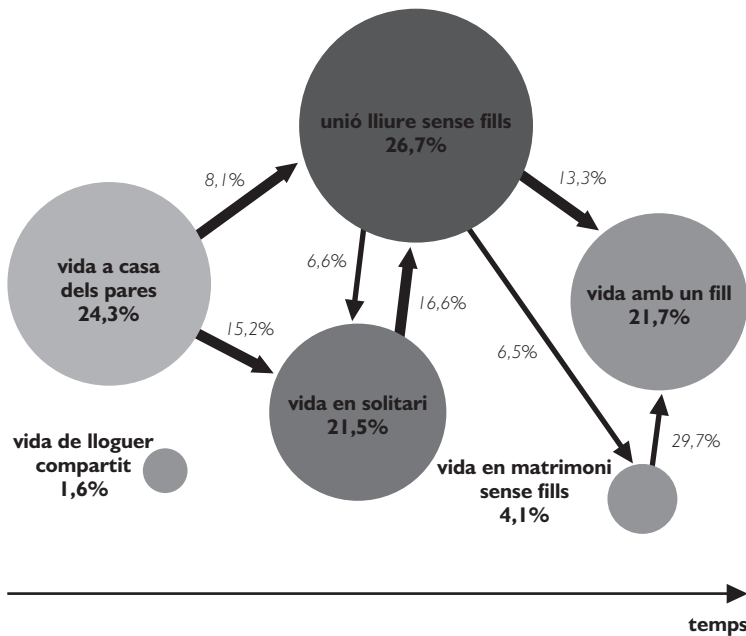
Figura 1. Edats mitjanes en què es deixa la casa dels pares.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

Lluny de crear una nova llar, aquesta sortida s'estén potencialment per diverses etapes abans de l'arribada del primer fill: la reconstitució de les principals transicions dels joves danesos fa especialment llegible la inclusió de modes de vida "intermediaris" entre marxar de casa i tenir fills. La figura 2 compara les principals situacions familiars dels joves danesos –els diàmetres dels cercles són aproximadament proporcionals al percentatge d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus familiar concret, i la seva posició en el nivell temporal corresponent a l'edat mitjana en aquest estatus– i les probabilitats de transició entre aquestes diferents situacions residencials d'una edat a l'altra: els principals fluxos seguits mostren una trajectòria des de la vida amb els pares cap a la vida solitària, passant per la unió lliure, per enllaçar directament amb la vida amb un fill.

Figura 2. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus familiar concret i principals fluxos de transició entre aquests estats d'un any a l'altre a Dinamarca.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

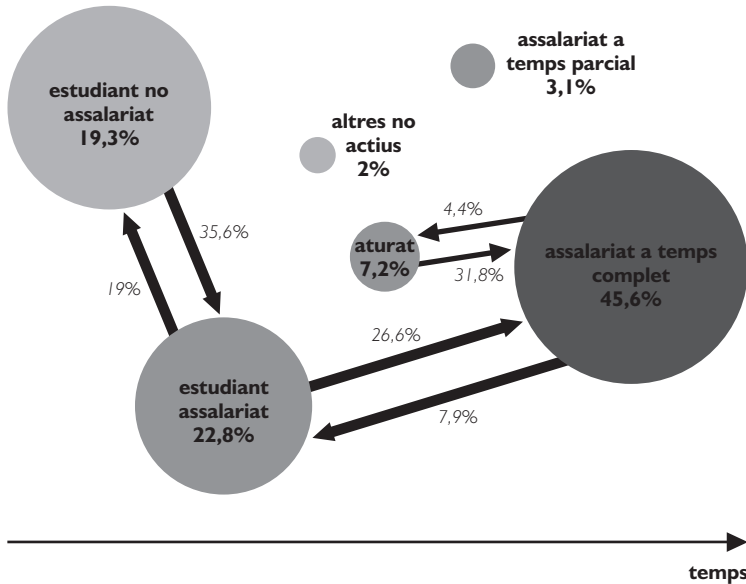
Exemple de lectura: el 24,3% dels individus d'entre 18 i 30 anys viuen a casa dels pares a Dinamarca; entre ells, el 15,2% viuran sols l'any següent (1994-1999).

B. Entre els estudis i la feina, fluxos reversibles

A la durada i la mobilitat que caracteritzen aquesta fase d'emancipació s'hi afegeixen la discontinuïtat i la reversibilitat de trajectòries socioprofessionals. Després de marxar de casa s'obre un llarg temps d'experimentació, que potencialment es considera que s'estén fins als 30 anys aproximadament, caracteritzat per una alternança possible entre fases de formació i fases de feina. Lluny de considerar-se una precarietat, aquests itineraris discontinus s'associen prioritàriament a una retòrica de la construcció d'un mateix i a una representació d'una edat adulta allunyada i subjectiva. S'hi afirma la voluntat de viure moltes experiències per "realitzar-se" i "estar preparat" per exercir responsabilitats professionals o familiars.

Aquesta exigència d'autorealització porta en si mateixa una certa durada i recusa la idea d'una estabilització definitiva. Es tradueix en llargues trajectòries discontinues entre fases de formació i feina, fins acabar els estudis potencialment tard. Per les anades i vingudes que dibuixa entre estatus d'estudiants i assalariats, la reconstitució dels principals fluxos d'integració social durant el període 1994-1999 confirma l'existència, entre els joves danesos d'entre 18 i 30 anys, de trajectòries sustentades per una lògica d'experimentació (figura 3). La forma de "politja" que suggereix és molt característica d'aquest anar i venir entre estudis i feina. Afecta no només els estatus dels estudiants—caracteritzats per fluxos creuats entre estudiants assalariats i estudiants no assalariats—sinó també els assalariats a temps complet: el 8% reprenen els seus estudis l'any següent. Aquest flux de represa dels estudis és gairebé inexistent en les altres tres societats estudiades, i sembla que es tracta d'una "especificitat" danesa.

Figura 3. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus socioprofessional concret i principals fluxos de transició entre aquests estats d'un any a l'altre a Dinamarca.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

En un context d'atur relativament reduït, aquest "retorn" dels assalariats a temps complet cap a un estatus d'estudiant no es pot interpretar com un comportament de precarietat. La preponderància dels estatus dels estudiants, els estudiants assalariats i els assalariats a temps complet mostra una integració relativament fàcil dels joves en el món del treball. L'atur no és, com a França o Espanya, un pas gairebé obligat després dels estudis lligat a una integració difícil dels joves en el mercat del treball: els fluxos de sortida o d'entrada a l'atur es concentren al voltant de l'activitat remunerada a temps complet i no pas al voltant de l'estatus d'estudiant.

Un exemple de trajectòria permetrà comprendre millor la lògica a la pràctica. Es tracta de fluxos no lineals, on no sembla haver-hi una pressió en el moment de començar o acabar els estudis, o en el moment d'interrompre'ls. Les pauses o les experiències alternatives es veuen legítimes.

Els estudis recullen feines a temps parcial i noves aturades i represes. La trajectòria d'aquests fills d'encarregat i l'ajuda familiar mostren aquesta forma de flux. Després d'un any a Anglaterra va cursar estudis d'infermeria, durant els quals vivia en un pis amb cinc o sis estudiants més. Actualment és infermer, viu sol i treballa des de fa dos anys en una guarderia. Ja no li agrada cuidar malalts i li agradaria estudiar una altra cosa. Als 27 anys, d'aquí uns mesos, començarà estudis de música treballant alhora.

C. És un resultat democràtic?

Més que una simple resposta a un cert nivell de seguretat econòmica, aquesta lògica constitueix d'alguna manera un "resultat democràtic". Donant als joves danesos els mitjans per retomar als estudis, la política estatal afavoreix l'extensió d'un llarg temps marcat per la mobilitat, potencialment prolongat pel recurs de la formació continuada: un subsidi directe i universal garanteix la supervivència econòmica de l'estudiant independentment dels recursos dels pares; la seva flexibilitat temporal permet materialment l'allargament o represa, fins i tot tardana, dels estudis. Aquesta beca d'estudiant, potencialment lligada a un préstec, té la forma de "bons" mensuals que l'individu pot administrar com vulgui —amb la condició d'aprovar els exàmens—, decreixent en funció de si es recupera la feina, i sense límit d'edat: es pot parlar, en el cas dels estudiants, d'"independència flexible". S'inscriu en modes d'intervenció política que, respecte a d'altres societats europees, estan relativament poc segmentades per l'edat actualment.

Aquest mode de finançament dels estudis no impedeix de cap manera la inversió massiva dels estudiants —i més extensament dels joves adults— en el mercat del treball. Més de la meitat dels joves escolaritzats de 15 a 24 anys a Dinamarca combinaven feina i estudis l'any 2005 (Chagny, Passet 2007). Aquesta socialització precoç a la feina s'inscriu en el si del sistema de formació. Associada a un finançament dels estudis sense límit d'edat, fa compatible la independència precoç i una represa tardana de la formació. Aquesta cultura de la feina dels "júnior" s'uneix a la de l'altre extrem de les carreres professionals, la d'una permanència en la feina dels "sèniors" i la defensa d'un "dret al treball per a tots" (Guillemard, 2003).

Si ha estat possible gràcies a una política estatal desfamiliaritzadora, l'existència d'aquest tipus de joventut respon en última instància a arrels culturals més profundes, sovint presentades com un factor que limita l'exportabilitat d'un "model danès" (Barbier, 2007): una forma relativament democràtica en una doble norma d'autonomia i d'igualtat en el si de les famílies escandinaves

(Gullestad, 1992). A Dinamarca les polítiques de finançament de la formació es van posar en funcionament durant els anys vuitanta per oposar-se a fenòmens d'aturada prematura dels estudis o del gran endeutament dels estudiants, i també dels comportaments d'independència dels joves adults que els precedeixen. Així, és amb el conjunt dels valors culturals que valoren l'autonomia individual i les condicions polítiques i econòmiques que la fan possible, que s'explica l'existència, a Dinamarca, de trajectòries de joventut governades per una lògica de desenvolupament personal.

Aquestes disposicions socials no són específiques de Dinamarca. També les trobem, en formes lleugerament diferents, en d'altres països escandinaus. Així doncs és possible formular la hipòtesi que aquest tipus de societats afavoreix l'existència de trajectòries de joventut llargues i exploratòries abans d'exercir responsabilitats adultes. El cas de la societat alemanya també es pot considerar una modalitat atenuada d'aquest model (Schultheis, 1991; Mauger, Bendit et Wolffersdorff, 1994), ja que valora igualment la independència precoç així com la realització d'estudis llargs, però presenta una desfamiliarització efectiva dels estudis menys pronunciada (Salzbrunn, 2007).

3.2. Adult a qualsevol preu. El cas del Regne Unit

El Regne Unit, com les societats de tipus liberal, tendeix a desenvolupar trajectòries de joventut més curtes, dirigides a la feina. Es preveu que la descohabitació tingui lloc des del final de l'adolescència; s'allarga per estudis concisos i en gran part autofinançats, seguits d'un accés precoç al treball remunerat i als estatus maritals i parentals.

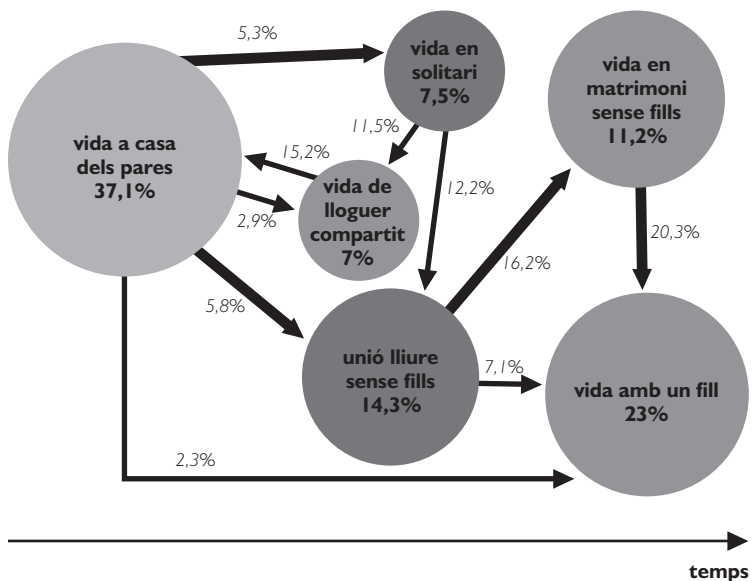
A. Una ruptura fundadora

Per la ruptura, sovint radical, que significa amb el nucli familiar d'origen, la descohabitació és per a la majoria de joves britànics una brusca i precoç "sortida del niu": tendeix a marcar la fi de la infància i a ser viscuda com una cesura simbòlica major en la trajectòria, que marca l'inici d'un itinerari individualitzat i dividit de l'univers parental. El repte que comporta aquesta sortida revela una potent norma d'independència individual en el si de les relacions familiars. Es considera més "sa" marxar als 18 anys, per por a una dependència prolongada dels pares, associada a la facilitat i a la mandra: "si comences a conformar-te i a tornar-te mandrós llavors has de marxar". Marxar després dels 20 o els 22 anys es considera "penós". En la gran majoria de casos la ruptura definitiva amb els pares s'ha de fer "al principi

dels 20" –als 21 o 22 anys–, edat més enllà de la qual continuar amb la cohabitació es considera un veritable estigma.

La independència dels joves britànics no es garanteix, a diferència de les societats escandinaves, mitjançant un estat fortament desfamiliaritzador. No obstant això, amb una edat mitjana de 21 anys en el període 1994-1999, la independència residencial és gairebé igual de precoç. Els historiadors relacionen aquestes pràctiques de descohabitació amb una "tradicció històrica" britànica (Cunningham, 2000), en què l'edat de marxar de casa és els 14 anys. Les trajectòries de joventut s'inscriuen en un entorn cultural estigmatitzador de la dependència financera envers els pares a partir de la sortida de l'adolescència i dicten comportaments de recerca de feina remunerada, també durant els estudis. Encara que no marca la fi del suport financer dels pares, marxar de casa constitueix una ruptura simbòlica real en les trajectòries i en les relacions intergeneracionals. La llar paterna s'associa a la infància; per això marxar de casa és l'acte eminentment simbòlic de ser adult.

Figura 4. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus familiar concret i principals fluxos de transició entre aquests estats d'un any a l'altre en el Regne Unit.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

Caracteritzada per un distanciament sobtat i radical de l'univers familiar justificat per l'experiència "total" de la universitat, aquesta primera volada pot anar seguida d'un ràpid retorn a casa dels pares després dels estudis abans de la "veritable" volada: es preveu un retorn transitori després de l'allunyament universitari, justificat per les obligacions econòmiques i la recerca d'una feina estable abans de "la volada" final. Sovint en forma potencial, a vegades efectiva, aquesta experiència de la doble sortida tendeix a dotar els joves britànics enquestats d'una lògica d'emancipació en tres temps, en la qual el lligam es trenca per la marxa del fill i l'experiència universitària i es torna a unir de manera més igualitària en el moment del retorn i de la primera feina estable. Una primera sortida provisional de casa, prolongada per la vida de lloguer compartit i seguida d'un retorn transitori al domicili parental abans de marxar "definitivament": l'anàlisi dels principals fluxos entre diferents estatus familiars i residencials durant el període 1994-1999 [figura 4] confirma l'efectivitat, entre els joves britànics, d'aquesta doble sortida potencial. L'únic moviment que prolonga la vida en lloguer compartit és la tornada a casa, amb una probabilitat del 15% d'un any a l'altre.

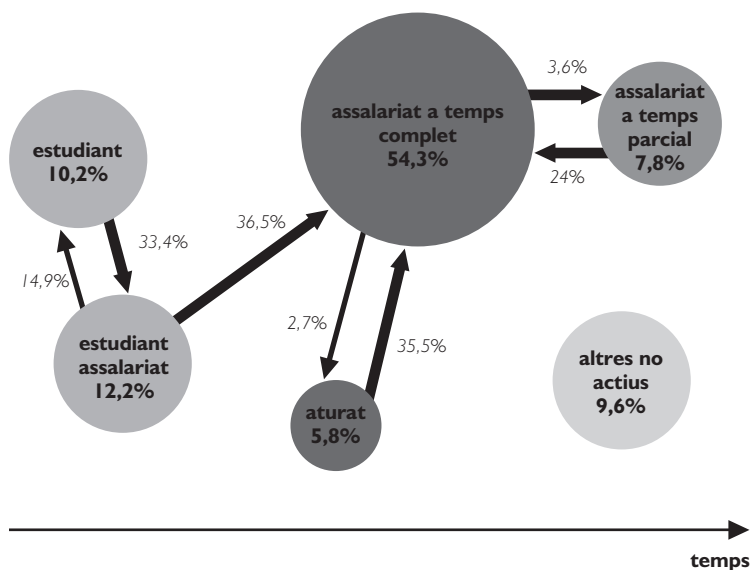
Els principals fluxos dibuixen una trajectòria d'accés ràpid a la independència i després a ser pares, amb un grau elevat de matrimoni: el model de trajectòria llarga i exploratòria que segueixen els joves danesos és més concisa i curta entre els joves britànics, que són propensos a independitzar-se residencialment de manera ràpida, però també són precoços a entrar en el matrimoni i a ser pares: s'inscriuen efectivament en modes de vida intermediaris –principalment el lloguer compartit–, destinats a ser provisionals i associats a les edats més primerenques. Sostinguts per un "deure d'independència" i una invitació a "assumir-se" de manera relativament precoç, els modes d'autonomia dels joves adults britànics mostren, en gran mesura, una lògica d'emancipació individual. En el si de l'esfera familiar aquest accés a la independència en tres temps està íntimament lligada al pas d'un mode de relació educatiu a un mode de relació més igualitària. A un nivell més individual també mostra un repte major de ruptura en les trajectòries i marca de manera diferent, a vegades radical, la fi del cicle familiar del fill i l'inici d'un cicle més individual, que se suposa ascensional.

B. La independència gràcies a la feina

A aquesta lògica d'emancipació del lligam familiar amb la independència residencial i financera s'hi contraposa una inscripció relativament específica dels joves britànics en el lligam social: les seves trajectòries socio-professionals es distingeixen per una forma de "precipitació confiada" envers

el treball remunerat, considerat com el principal marcador de l'entrada en l'edat adulta. Es recullen els resultats de John Bynner i Ken Robert (1991), que mostren, a partir d'una comparació dels processos de transició cap a la feina dels joves d'Anglaterra i Alemanya, que els joves britànics, més que els joves alemanys, tenen tendència a mostrar-se estratègics, amb confiança en les seves capacitats i optimistes pel que fa a les seves possibilitats d'èxit –optimisme considerat, d'altra banda, “il·lusori” (Bynner, 2000) respecte a les condicions objectives d'integració en el mercat del treball. A partir d'aquesta enquesta, aquestes actituds envers la feina s'inscriuen d'una manera més general en una valoració social de l'estatus d'adult conferida per la fi de la independència individual.

Figura 5. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus socio-professional concret i principals fluxos de transició entre aquests estatus d'un any a l'altre en el Regne Unit.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

Molt valorada, aquesta independència precoç dels joves britànics s'adquireix principalment gràcies a la feina i s'inscriu en itineraris d'inversió

massiva en el mercat del treball fins i tot durant el temps –curt– dels estudis. L'anàlisi de les seves trajectòries socioprofessionals durant el període 1994-1999 [figura 5] sobta en primer lloc per la quantitat del que en constitueix el "cor", els assalariats a temps complet. Representen més de la meitat de la població d'entre 18 i 30 anys, proporció molt superior a la dels altres tres països analitzats. Aquestes transicions es concentren al voltant d'aquest pol d'activitat remunerada. Dibuixen un flux massiu d'estudiants no assalariats cap a l'estatus d'estudiant assalariat i després cap a l'estatus d'assalariat a temps complet, sense passar per l'atur o la feina a temps parcial. Aquesta entrada en l'activitat remunerada també és precoç i lineal, en el sentit que no hi ha, al contrari de Dinamarca, un flux major de retorn cap a l'estatus d'estudiant. Atur i feina a temps parcial segueixen més que no pas precedeixen aquesta integració professional. Inclouen els actius instal·lats i es caracteritzen per índexs de sortida relativament importants –en comparació amb els seus equivalents danesos, francesos o espanyols–: el 36% d'aturats i el 24% dels assalariats a temps parcial són assalariats a temps complet l'any següent. Conjuntament, la proporció d'aturats és especialment reduïda: el 5,8%, la xifra més feble dels quatre països analitzats en aquest període.

C. L'exigència liberal

D'inspiració liberal, la intervenció estatal envers els joves adults del Regne Unit incita a l'autofinançament: per reemplaçar els antics subsidis directes, l'any 2000 es va establir un sistema universal i únic de préstecs per a estudiants. Es prefereix l'endeutament i l'activitat professional paral·lels als estudis abans que la solidaritat parental, fins i tot en els nuclis familiars benestants. Més d'un terç dels joves britànics de 15 a 24 anys escolaritzats combinen feina i estudis (Chagny, Passet 2007). No obstant això, la tendència actual és a l'alça de les despeses d'escolaritat que cal pagar; el debat social sobre la joventut, abans focalitzat en els joves sense domicili que havien marxat de casa precoçment, s'orienta des de fa uns anys en l'elevat preu dels estudis i l'endeutament creixent dels estudiants. Aquest cost de l'escolaritat fa necessari el recurs del suport parental parcial, viscut sovint sota la culpabilitat. La llargada dels estudis també té un gran cost econòmic i s'abandona per a una integració ràpida al mercat del treball relativament flexible. Revelador d'una norma de precocitat, la renda mínima és oberta amb recursos per a tots els joves majors en espera prolongada en el mercat de treball, tot i ser parcial per als menors de 21 anys.

Aquesta cultura d'independència s'uneix a una valoració del treball remunerat, vector d'autonomia financera. La norma social invita l'individu a fer-se "adult", és a dir, un ésser de responsabilitat amb les seves pròpies necessitats. Especialment propensos a definir-se a ells mateixos com adults des dels 20 o els 22 anys –respecte al seu estatus d'independència–, els joves britànics també es caracteritzen per la representació relativament positiva que manifesten d'aquesta etapa de la vida, associant-la majoritàriament a un "punt de partida" de trajectòries que se suposen ascensionals. L'edat adulta és una perspectiva positiva, un ideal cap al qual els britànics tendeixen a comprometre's el més aviat possible. Es desmarquen així de la retòrica de la "no-urgència" que caracteritza les llargues experiències de joventut dels joves escandinaus. Però més enllà d'aquesta incitació normativa a l'emancipació individual, les trajectòries de precocitat que prenen els joves britànics també responen a l'existència d'una forta pressió financera en la realització dels estudis i l'accés cada vegada més problemàtic a l'habitatge.

Així, més enllà d'una invitació normativa a "ser adult", l'exigència liberal condiciona profundament les trajectòries de precocitat dels britànics. Es pot pensar que els joves americans i canadencs s'acosten a aquest tipus de trajectòries curtes i orientades cap a la feina remunerada. Efectivament, aquestes dues societats també estan estructurades per un estat-providència de tipus liberal i per un model familiar impregnat d'individualisme.

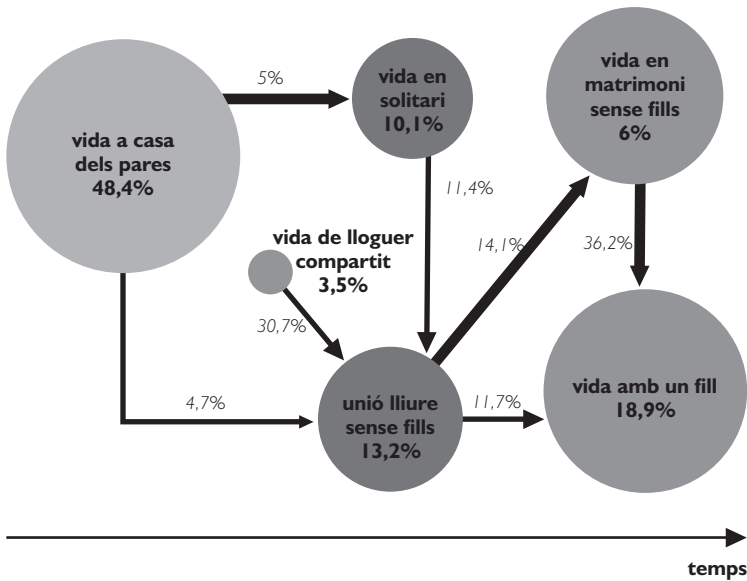
3.3. Els carrils de la joventut. El cas francès

El model republicà francès es construeix en la centralitat de l'escola i la creença en la "meritocràcia escolar" com la millor proveïdora d'igualtat d'oportunitats. L'adhesió a aquest model és manifesta actualment i el títol és encara a França –fins i tot si la seva rendibilitat salarial tendeix a disminuir a llarg termini (Selz et Thélot, 2004)– un "potent instrument de selecció i d'identificació social" (Chardon, 2005). Com que divideix els destins socials de manera precoç en funció del nivell de formació inicial, aquest marcatge del títol deixa una empremta profunda en les trajectòries de joventut a França: en comparació amb altres societats europees, el temps de la joventut es pensa com l'edat de la col·locació, sense fixar l'estatus social futur de l'individu, i dominat pel repte del títol i de la primera feina. Les experiències de joventut dels francesos apareixen en part determinades per una pressió social a "situar-se" en el si d'una jerarquia predefinida,

que indueix trajectòries d'estudis lineals i precoces i legitima l'acceptació paral·lela d'una dependència parcial a nivell familiar.

A. Una semidependència

Figura 6. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus familiar concret i principals fluxos de transició entre aquests estatus d'un any a l'altre a França.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

Teresa Jurado Guerrero (2001), comparant de manera longitudinal els modes de descohabitació francesos i espanyols, insisteix en la presència de contrastos marcats entre ells. Aquesta atenció en la distància que separa aquests dos països limítrofs no només és causada per l'efecte òptic que indueix de manera natural l'adopció d'una escala comparativa binària. Correspon a una divisió real en les lògiques en si que sostenen les trajectòries familiars dels joves adults i situen sociològicament França al costat del nord d'Europa i Espanya al costat de les societats mediterrànies.

Efectivament, amb més del 48% d'individus d'entre 18 i 30 anys que viuen amb els pares, la sortida dels joves francesos està molt lluny de ser precoç. Però respecte a l'edat mitjana de marxar, els 23 anys, els joves francesos s'acosten més que els espanyols als britànics i als danesos pel que fa al seus comportaments d'independència residencial. En matèria familiar, els fluxos més adoptats pels joves francesos durant el període 1994-1999 [figura 6] dibuixen una transposició senzillament més "tardana" de les trajectòries exploratòries dels joves danesos. La descohabitació va seguida de l'adopció de modes de vida solitaris o en parella no institucionalitzada, aspecte inusual entre els joves espanyols. D'una banda, gairebé la meitat dels individus d'aquesta anàlisi longitudinal viuen amb els pares; de l'altra, prop del 20% viuen amb un fill. Entre aquests dos extrems –viure amb els pares i viure amb un fill–, un terç dels individus enquestats viuen fora de casa dels pares sense haver-ne construït una de nova.

Les experiències individuals i familiars associades a la continuïtat prolongada de la cohabitació intergeneracional revelen l'existència, a França, d'una aspiració llargament contrària a la independència: efectives, les solidaritats familiars s'exerceixen paradoxalment en l'absència d'una normalització cultural de la dependència prolongada. Quan es reconduïx després dels 21-22 anys, la cohabitació està lluny de ser automàtica i és l'objecte d'una negociació explícita entre pares i joves adults. En edat i estatus equivalents, els joves francesos són més propensos que els espanyols a considerar problemàtica i com una font de culpabilitat aquesta cohabitació. Per als joves espanyols marxar de casa s'inscriu a més en un horitzó a llarg termini i continua condicionat a la feina estable i a trobar parella. Finalment, tant si es tradueix en una cohabitació sense dependència financera o en una descohabitació amb ajuda (Van de Velde, 2008), les experiències de dependència parcial dels joves francesos s'inscriuen en una relativa tensió normativa, que legitima a la vegada la responsabilitat familiar d'aquest període valorant l'existència d'un marge d'independència parcial.

B. El repte dels estudis i la primera feina

D'una manera més precisa, l'existència efectiva d'una dependència familiar malgrat la presència d'una ètica de l'autonomia individual pren sentit en una societat de caràcter elitista i corporativista que posa el nivell dels estudis o el títol inicial com el principal determinant d'una identitat socioprofessional futura. La semidependència –sortida posposada o efectiva

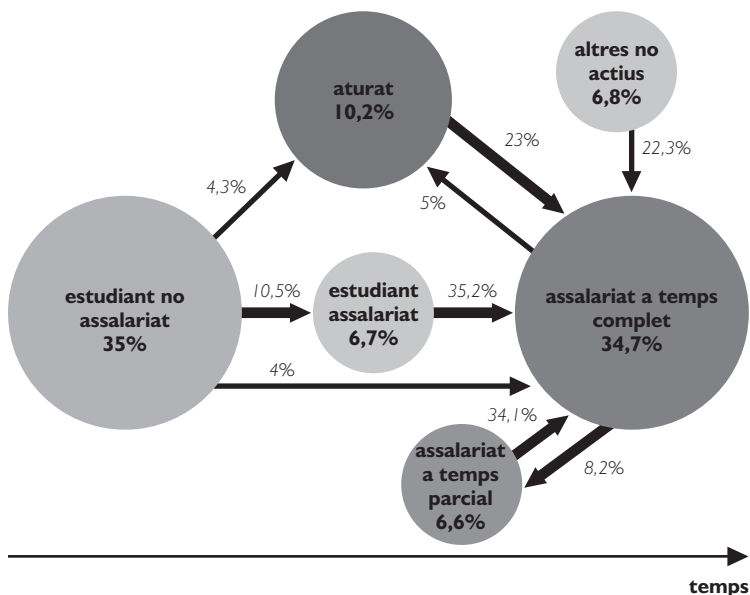

però sense autonomia financera concordant— constitueix d'alguna manera el preu que s'ha de pagar per allò que constitueix el veritable repte d'aquest període: “situar-se”. Durant aquesta fase de la vida hi ha una forta pressió per “integrar-se” i “entrar a la llista”, que mostra el relatiu caràcter d'urgència, linealitat i irreversibilitat que tendeixen a caracteritzar les trajectòries. Les actituds envers els estudis i la feina dels joves francesos se sostenen per una lògica d'integració social, que induïx una profunda tensió entre una aspiració del desenvolupament personal i el repte d'“inversió de vida” que ha representat la seva joventut.

Més enllà de la por transversal de l'atur, la problemàtica d'un “definitiu” condicionat pel nivell i el domini d'estudis inicials constitueix la clau de comprensió de les trajectòries socials i familiars dels joves francesos, fent de la qüestió de l'“orientació” un repte decisiu en les trajectòries, i induint una relació amb el temps marcat per la pressió de la col·locació professional i l'absència percebuda de dret a l'error. La urgència d'integració i l'absència de retorn prevista als estudis contribueixen en les trajectòries acadèmiques lineals, iniciades de manera precoç i relativament dividides del mercat del treball. Aquesta lògica de col·locació contribueix en les trajectòries acadèmiques contínues i dividides de manera precoç —l'edat mitjana en els estudis superiors és una de les més baixes d'Europa occidental—, relativament separades encara del temps de la feina, i prolongades per un llarg període d'inserció. A França, l'acumulació feina-estudis és especialment feble (un 10,8% d'entre 15 i 24 anys el 2005), i en general pren la forma d'una “feina per menjar” (Chagny, Passet, 2007), que dóna poca satisfacció (enquesta Eurostudent, 2005). Les definicions associades a l'edat adulta pels joves francesos reflecteixen la relativa ambigüïtat amb la qual es posicionen en el si de les trajectòries de col·locació: més que en altres llocs, l'edat adulta es representa com l'edat d'un definitiu imposat, primer connotat negativament, després treballat a mesura que la pressió de l'edat es reforça.

Davant d'aquesta centralitat de la formació, preval una concepció ternària de trajectòries: estudis no pagats, període d'inserció i després accés a la feina. Aquesta mesura en tres temps potencials està confirmada per l'anàlisi dels principals fluxos de transició entre diferents estatus socials durant el període 1994-1999 [figura 7]: dibuixen una trajectòria que s'inicia amb l'accés a una feina remunerada. El temps dels estudis i el temps de la feina també es pensen per separat. Els francesos es distingeixen per una inversió massiva però curta en els estudis: en total, la població estudiant representa el 42% dels individus d'entre 18 i 30 anys, dada que frega la taxa danesa, que és especialment elevada en el conjunt d'Europa.

Figura 7. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus socio-professional concret i principals fluxos de transició entre aquests estatus d'un any a l'altre a França.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

Dibuixant una forma d'embut envers una feina a temps complet reversible, els fluxos són característics d'una dificultat d'inserció socioprofessional. El pas directe d'un estatus d'estudiant no assalariat a l'ocupació d'una feina a temps complet és inusual: només el 4% esdevé assalariat a temps complet l'any següent. Aquestes múltiples transicions dibuixen una entrada no lineal en l'estatus d'assalariat a temps complet, marcat pel pas per estatus annexos o intermediaris: atur, feina a temps parcial o inactivitat. L'anàlisi de les trajectòries socioprofessionals dels joves francesos aporta així un enfocament contradictori al de les trajectòries familiars quant al seu posicionament en el si de la pluralitat europea: caracteritzats per una integració difícil al mercat del treball, aquests itineraris d'entrada a la vida activa es diferencien molt dels britànics i els danesos, i declinen, al contrari, de manera més o menys matisada les trajectòries dels joves espanyols. Els joves francesos es distingeixen així per un accés especialment llarg

i progressiu a la independència: entre una descohabitació relativament precoç respecte als països llatins i una estabilitat professional efectiva més tardana, passen per múltiples situacions intermedieres caracteritzades per la seva ambigüitat, associant pràctiques de solidaritat familiar amb una ètica de l'autonomia individual.

C. Una pressió corporativista

Aquesta experiència de la joventut s'inscriu en un model social que adhereix a un cos professional un criteri major de l'estatus individual, però que en tanca paral·lelament l'accés pel títol (Dubet, 2004). S'arriba a un dels components d'un "corporativisme" (Esping-Andersen, 1990) que creua més completament el conjunt de la societat francesa, fortament estructurada al voltant d'una jerarquia d'estatus socioprofessionals dividits. El sistema educatiu i el mercat del treball reforcen aquesta partició per una sectorització del pas dels estudis al treball, i per una extrema valoració del títol durant tota la vida. En aquesta societat caracteritzada per la importància de pertànyer a un cos professional en la definició social i individual, i per un acoblament entre aquest estatus i el títol obtingut al final dels estudis, la fase de joventut es considera aquella en què es "construeix la seva vida" i està dominada per la pressió d'ocupar ràpidament un lloc en el cos professional. Serge Paugam (Paugam, 2005) mostra al respecte el caràcter especialment "desprestigiador" de la pèrdua de l'estatus social a França.

L'estat consagra aquest manteniment parcial sota dependència familiar mitjançant una política híbrida d'intervenció envers els joves adults, estudiants o aturats. La majoria dels dispositius legitima prioritàriament la presa de responsabilitat parental dels estudis i la fase d'integració professional: la concessió de subsidis familiars fins als 20 anys del fill i l'existència de beques per a estudiants que depenen dels ingressos dels pares, així com l'exclusió dels joves d'entre 18 i 24 anys del dret de renda mínima, formen part d'una lògica que posa de relleu la solidaritat dels pares. La instauració de la condició d'edat de 25 anys per la concessió del RMI també ha estat motivada principalment pels debats parlamentaris sobre la por d'un inici de la descohabitació precoç i un aïllament, i per la voluntat d'un manteniment de les proteccions familiars. Aquest mode prioritari d'intervenció s'uneix amb alguns trets defamiliaritzadors, que legitimen per exemple un dret parcial a la independència residencial per als estudiants i els joves aturats mitjançant una política d'ajuda a l'allotjament.

En la mesura en què el “corporativisme” és especialment estructurador, ja que implica un lligam títol-feina tancat i un sistema educatiu sectoritzat, es pot suposar que la societat francesa és la que ofereix el marc més susceptible de generar aquest tipus d'experiències, fins i tot si es pot inclinar de manera parcial –només en les seves vessants socio-professionals– cap a altres societats paradoxalment molt llunyanes, com són la de Corea i el Japó.

3.4. L'espera. El cas espanyol

Finalment, la societat espanyola, com les altres societats mediterrànies de tipus “familiarista”, afavoreix una experiència de joventut caracteritzada per l'espera a casa dels pares de les condicions necessàries per a la construcció d'una nova llar: feina estable, matrimoni i l'adquisició d'un pis –en el context d'un mercat immobiliari no gaire enfocat cap al lloguer–. El fet de marxar de casa tanca unes trajectòries marcades per l'atur i la precarietat professional. Les solidaritats intergeneracionals prenen abans que res la forma d'un manteniment de la cohabitació ja que no es reuneixen les condicions econòmiques i conjugals d'una sortida còmoda.

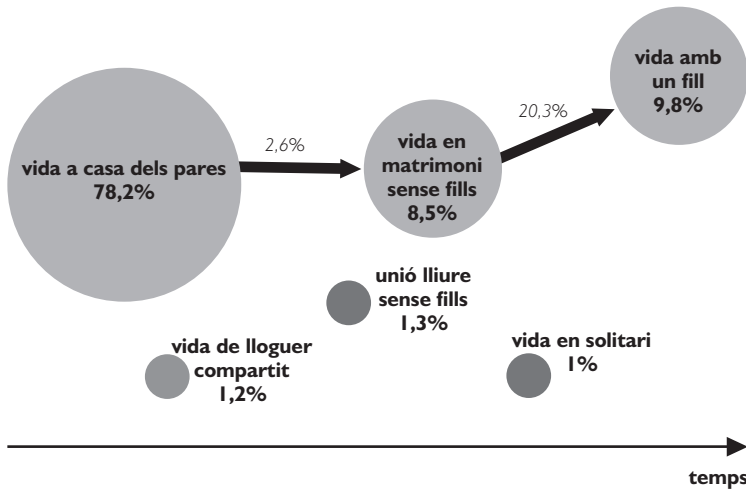
A. D'una casa a l'altra

D'una casa a l'altra: els itineraris familiars de la majoria dels joves espanyols sobten per la seva simplicitat i linealitat. Aquesta lògica d'instal·lació matrimonial legitima el manteniment d'una cohabitació familiar fins i tot després de tenir una feina remunerada; existeixen múltiples matisos en funció dels nivells socials i els aspectes sexuals i generacionals.

“Per què he de marxar?”, aquesta és la resposta més freqüent dels joves espanyols quan se'ls pregunta sobre la continuïtat a casa dels pares. Aquesta inversió espontània de l'esquema normatiu implícit en la pregunta els distingeix d'una manera clara dels seus homòlegs danesos, britànics o francesos, més propensos a desenvolupar, en cas de cohabitació tardana, motius concrets per marxar de casa. Lluny d'aquestes motivacions es troba la continuïtat a casa dels pares a Espanya, trivialitzada i normalitzada. Fins i tot després dels 25 anys, edat a partir de la qual la cohabitació familiar de la resta d'europaus es tendeix a viure amb un sentiment de culpabilitat, la qüestió de la independència no es planteja d'una manera sistemàtica. Així, un jove de 27 anys que viu a casa dels pares diu : “Per què he de marxar? Estic molt bé aquí”, i reconeix, quan se li pregunten els motius que el farien

marxar de casa, que encara no s'ha plantejat seriosament el fet de marxar de casa. Amb això reflecteix un mode transversal de cohabitació prolongat, fins al punt que no s'ha presentat el "moment" de marxar. La sortida, a vegades plantejada en terminis, només existeix en un horitzó temporal indeterminat i llunyà, sovint d'alguns anys.

Figura 8. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus familiar concret i principals fluxos de transició entre aquests estatus d'un any a l'altre a Espanya.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

La trajectòria familiar dibuixada pels principals fluxos dels joves espanyols durant el període 1994-1999 confirma el caràcter significatiu i profundament distintiu d'aquest lligam entre descohabitació i matrimoni [figura 8], apuntat ja en nombroses enquestes (Molgat, 2000; Holdsworth et Morgan, 2005; Gaviria, 2005): dibuixa un pas directe de casa dels pares a la casa conjugal i es caracteritza per una sortida tardana directament associada al matrimoni i la gairebé inexistència de modes de vida "extrafamiliars". En la seva comparació de modes de descohabitació a França i Espanya, Sandra Gaviria associa el matrimoni a un "ritus de pas" en les representacions dels joves espanyols (Gaviria, 2005). D'una banda, els joves espanyols es diferencien dels seus homòlegs europeus per una inscripció privilegiada

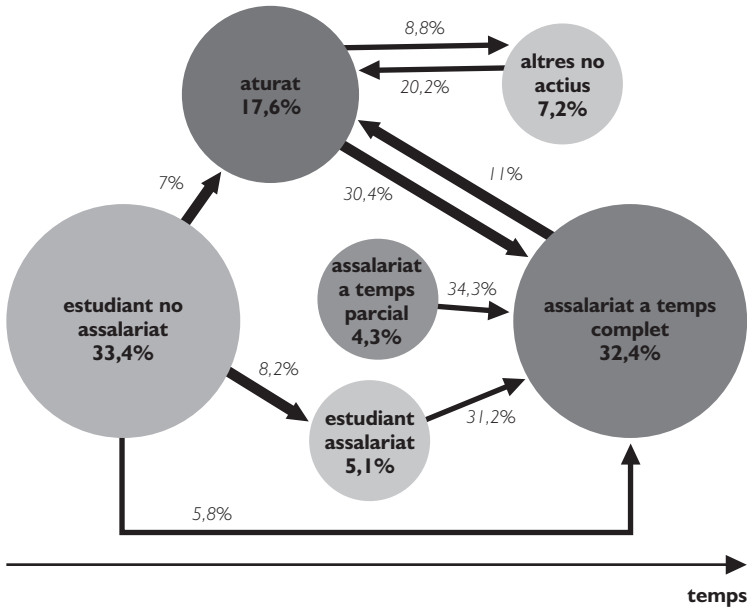
en la vida amb els pares: prop del 80% dels joves d'entre 18 i 30 anys viuen amb els pares, proporció sense equivalent en els altres tres països d'estudi, on, fins i tot a França, no supera el 50%. De l'altra banda, només es distingeixen dues transicions majors entre el conjunt dels camins de sortida de casa dels pares. La primera dibuixa una sortida directa de la cohabitació familiar a la vida en matrimoni. Aquesta transició única, sense passar per la unió lliure o la vida solitària, distingeix clarament Espanya dels altres països analitzats, en els quals aquest pas només és minoritari entre els joves d'entre 18 i 30 anys.

B. Un destí social marcat per l'atur

Ara bé, aquesta lògica de seguretat s'inscriu en trajectòries socioprofessionals profundament marcades per la precarietat laboral o l'atur, que fan especialment difícil l'obtenció de condicions financeres necessàries per una sortida còmoda [figura 9]: veritable plataforma giratòria entre estudis, inactivitat i feina remunerada, l'atur concentra els principals fluxos i constitueix un dels esglaons d'una trajectòria d'integració difícil.

Figura 9. Proporció d'individus d'entre 18 i 30 anys en un estatus socio-professional concret i principals fluxos de transició entre aquests estatus d'un any a l'altre a Espanya.

Font: Panell de Llars de la Unió Europea, 1994-1999.

La proporció d'aturats és especialment reveladora d'aquestes dificultats d'integració en el mercat de treball: durant el període 1994-1999, el 17% dels espanyols d'entre 18 i 30 anys es troben a l'atur, dada que supera de lluny les xifres dels altres països analitzats. Més enllà de les trajectòries, els espanyols també es distingeixen per una marcada divisió entre estudis i feina remunerada. Es tradueix en una quantitat especialment elevada d'estudiants que no es troben en el mercat laboral: del 33,4% d'individus d'entre 18 i 30 anys, els estudiants no assalariats a Espanya formen un conjunt relativament més important que els actius assalariats a temps complet. Només una mínima part dels joves espanyols (el 5,1%) combina estudis i feina remunerada.

En les seves trajectòries socioprofessionals, els joves espanyols també se situen a l'extrem d'una gradació europea formada per les quatre societats comparades, ja que presenta un destí social especialment marcat per l'atur i les dificultats d'inserció. No només es distingeixen per un accés tardà a la independència, sinó per una llarga estabilització en la vida activa.

C. Una norma familiarista

Cal destacar d'entrada que més enllà dels factors estrictament econòmics, la continuïtat prolongada a casa dels pares porta a normes culturals que valoren la pertinença familiar i condicionen la construcció d'una nova llar: el lligam sortida-matrimoni és profundament estructurador de trajectòries d'emancipació, fins i tot si el seu poder explicatiu tendeix a disminuir a llarg termini. La proporció de joves d'entre 25 i 30 anys que es queden a casa dels pares tot i ser assalariats s'eleva a més del 50% en les societats mediterrànies i a Irlanda. La casa familiar constitueix l'espai privilegiat de l'expressió dels lligams familiars, i deixar-la sense haver-ne construït una de nova pot significar una "traïció" afectiva. La cohabitació tardana, no estigmatitzada, es té present en una lògica de seguretat a llarg termini: el sentit de la solidaritat familiar pot tirar-se enrere durant la vida. La sortida tanca les trajectòries de joventut totalment viscudes sota el sostre parental, i marca un llinar d'entrada en l'estabilitat adulta. En aquest sentit, les trajectòries d'autonomia dels joves adults consisteixen abans que res a construir la seva individualitat en el si de la llar familiar mitjançant la introducció progressiva d'una reciprocitat envers els pares i la preparació de la seva pròpia instal·lació. Conseqüentment, a edats i estatus socials equivalents, els espanyols són bastant més propensos a prolongar la cohabitació familiar que els joves dels altres països d'estudi. La cohabitació dels joves adults i els seus pares sovint es qualifica d'"hotel de luxe". L'ingrés d'una contribució financera s'observa més freqüentment en les famílies desfavorides; en la resta els pares animen els fills a estalviar per poder comprar un pis. El preu simbòlic d'aquest "hotel" rau principalment en l'observació i el respecte dels valors parentals necessaris per a la cohabitació.

Però aquest tipus d'experiència s'inscriu abans que res en una societat que no ofereix un paper social a la seva joventut abans d'una edat tardana, i manté durant un llarg temps els individus en un estatus d'espera. Inscrites algunes en una norma de pertinença, les trajectòries de continuïtat a casa dels pares també es troben fortament condicionades per l'obligació econòmica i la impossibilitat material de poder "permetre's" una sortida còmoda. En el context d'una taxa d'atur juvenil especialment elevada

i de dificultats afegides per accedir a l'habitatge, l'absència d'ajudes públiques per a la independència obliga els individus a prolongar la seva fase de joventut ja que no disposen de les condicions d'una estabilitat adulta. El mode d'intervenció estatal legitima la responsabilitat familiar dels costos socials d'aquest període; el llindar d'accés a la renda mínima fixada per als 25 anys, així com l'obligació de mantenir el fill fins al matrimoni, en són dos exemples característics. Com passa a Itàlia, les perspectives professionals i salarials dels joves que entren en el mercat laboral s'han convertit últimament en un problema social: obligats a endeutar-se de per vida per adquirir un habitatge, aquests joves han estat batejats com "la generació dels mil euros". L'impacte d'aquesta continuïtat tardana a casa dels pares en els comportaments de fecunditat també es qüestiona.

Pel que fa als nombrosos indicadors familiars i socials, Espanya s'uneix a un grup més extens compost de països mediterranis, encapçalats per Itàlia. Es pot suposar, doncs, que els països del sud d'Europa, que presenten disposicions socioeconòmiques similars –estats-providència de tipus familiarista i inserció difícil de les generacions joves–, també indueixen aquesta forma d'experiència de la joventut (Cichelli et Merico, 2007).

CONCLUSIONS

En una societat, a partir de quan es considera adult un individu? A quina edat i en funció de quin estatus es considera que s'ha de produir la sortida de l'esfera familiar i l'entrada a la vida activa? On se situen les fronteres legítimes entre el nen dependent i el ciutadà integrat, entre l'ésser a socialitzar i l'individu educat? Aquest estudi tenia l'objectiu, des d'una perspectiva d'horitzó europeu, d'identificar les experiències contemporànies de "fer-se adult", en relació amb els seus principals fonaments polítics, econòmics o culturals. Després de fer aquesta comparació, l'Europa de joventuts es revela plural: cadascuna de les quatre societats analitzades (Dinamarca, el Regne Unit, França i Espanya) defineix un camí privilegiat d'aquest pas, en funció dels modes d'intervenció pública, els sistemes educatius i les cultures familiars que hi intervenen. Aquesta estructuració social de les trajectòries no qüestiona l'existència d'altres divisions internes o transversals, ja siguin sexuals, socials o regionals. Tot i això, encara que controlada per aquestes múltiples dimensions, la frontera de la societat s'imposa, durant tot aquest estudi, com una línia de diferenciació especialment estructuradora de les trajectòries de pas a l'edat adulta a Europa occidental. També s'han estudiat successivament quatre formes contrastades d'experiències de la joventut pel que fa a desenvolupaments precedents; cadascuna manté "afinitats electives" amb característiques identificades de les societats estudiades. Ara bé, aquests fonaments polítics, socials o familiars no són específics dels quatre països comparats, i es troben, a diversos nivells, en altres disposicions de societats europees. Aquesta comparació s'estén doncs per una varietat de trajectòries de joventut que fa sorgir, en última instància, la qüestió de l'homogeneïtat potencial d'una generació europea amb un destí comú, o de la irreductibilitat de les seves declinacions socials.

"Trobar-se": en aquest model, la joventut es considera un temps llarg d'exploració, inscrit sobretot en una lògica de desenvolupament personal; l'edat adulta, associada a la maduresa, és un horitzó, visible però llunyà. Les trajectòries s'inicien en una presa d'independència precoç, des del final de l'adolescència, i s'allarguen per itineraris sinuosos i discontinus, marcats per una alternança potencial entre diferents estatus familiars –unió lliure i vida solitària– i diferents estatus socials –estudis i experiències professionals. Provocada i fins i tot cultivada, aquesta mobilitat es considera necessària per a la construcció d'un mateix i per a la definició progressiva d'una identitat social. Si la independència és precoç, l'estabilització professional i familiar es vol que sigui molt més tardana. Domina doncs, en aquest

interstici, una relació amb el temps caracteritzada per la manca d'urgència i l'experimentació. Aquest període d'experimentació troba un primer terme, encara que sigui simbòlic, en el naixement del primer fill, moment del pas de la responsabilitat d'un mateix, que es considera acabada, a la responsabilitat d'un altre.

De totes les formes d'experiència de la joventut, aquesta és la que més es correspon amb la dinàmica de la individualització, ja que pot ocórrer en les trajectòries de vida: només afina i allarga els elements més impositius. Respon a un moviment transversal en el si de nombrosos països de joves generacions europees, com per exemple el rebuig d'una determinació social massa precoç i la reivindicació d'un flux exploratori abans d'exercir les responsabilitats adultes. No obstant això, aquesta forma de joventut troba una preponderància significativa en el si de la societat danesa, i respon a una forta homogeneïtat social. De tots els joves europeus analitzats en l'enquesta, els joves danesos es mostren no només com els més propensos a seguir de manera efectiva les llargues trajectòries d'independència i de mobilitat que li corresponen, sinó també a associar-hi una retòrica de la construcció d'un mateix i de l'exploració. En l'anàlisi, aquesta lògica del desenvolupament personal no és el producte d'un sol model danès, però assenyalava un "resultat democràtic", és a dir, una forma d'individualisme igualitari perceptible en els modes de regulació polítics i socials, com en les normes educatives i familiars, susceptible de trobar-se en altres disposicions de societats, sobretot nòrdiques.

"Assumir-se": una segona forma d'experiència de la joventut s'inscriu en una lògica d'emancipació individual, i es tradueix en trajectòries curtes, dirigides cap a la feina remunerada; està associada a una representació estatutària i positiva de l'edat adulta, punt de partida de les trajectòries individualitzades. Agafa els trets d'un jove adult que prova les seves capacitats individuals d'independència i intenta trencar pels seus propis mitjans els lligams materials que l'uneixen als altres, ja sigui la família o l'estat. La joventut es considera com una breu transició, en què la independència residencial, precoç, s'allarga a causa d'estudis curts i autofinançats, que finalitzen amb l'adhesió ràpida a la feina remunerada així com als estatus conjugals i parentals.

Ara bé, més que a cap altre grup social, la segona part ha associat aquesta lògica als joves britànics, en concret als de classes benestants: curtes, lligades a una representació positiva i ascensional de l'edat adulta, les seves trajectòries són les més propenses a mostrar una lògica d'emancipació,

encara que no s'hi puguin encabir totalment. Si l'associació dels joves britànics a la lògica de la responsabilitat individual es produeix a nivells relativament diversificats –és amb una homogeneïtat més caracteritzada que els joves danesos es mouen, en la seva trajectòria de joventut, per una lògica de desenvolupament personal–, dóna tot i això sentit i coherència a les seves trajectòries i els distingeix clarament de les experiències dels altres europeus enquestats. Aquesta lògica ha estat analitzada com el fruit d'una “exigència liberal”, que articula invitació normativa i obligació financera en la independència, i porta a un principi de responsabilització individual que creua les normes socials i familiars.

“Situat-se”: aquesta tercera forma d'experiència de la joventut s'inscriu en una lògica d'integració social i es caracteritza per trajectòries dominades pel repte dels estudis i de la primera feina. El temps de la joventut, associat al dels estudis, es considera una “inversió de vida”, que determina de manera gairebé definitiva l'estatus social de l'individu, i legitima el pas amb la formació i la recerca del títol, com la fase de dependència familiar que indueixen. Aquesta fase es caracteritza per itineraris d'estudi relativament curts però lineals, al termini dels quals s'imposa la necessitat, sovint oposada, d'una ràpida instal·lació matrimonial i professional. La relació amb el temps s'inscriu en una lògica d'urgència on les tries semblen definitives i irreversibles, i el futur fixat en el passadís professional que s'ha pres. Aquest període també està marcat per una forta pressió per “integrar-se” socialment, per “entrar a la llista”; l'accés a un estatus social estable constitueix un dels principals llindars simbòlics d'entrada a la vida adulta.

Els joves francesos són els més propers a aquest tipus d'experiència, però de manera relativament ambigua, situats entre una aspiració al desenvolupament personal i les obligacions d'una estructura social que condiona fortament la feina potencial en la formació inicial. En l'anàlisi, aquesta manera d'entrar a la vida adulta mostra una forma de “pressió corporativista”, que s'inscriu de manera privilegiada a un model social marcat per la centralitat dels estudis i per una extrema valoració del títol durant tota la vida.

“Establir-se”: aquest últim model s'inscriu en una lògica de pertinença familiar, i reposa en la legitimitat d'una continuïtat a casa dels pares ja que no s'han establert els lligams de parella i la creació d'una nova llar. Marxar de casa dels pares constitueix l'última etapa d'un procés de tres fases: tenir una feina estable, casar-se i comprar un pis. La cohabitació familiar es manté si no es donen aquestes tres condicions. En aquest marc, marxar de casa constitueix una ruptura simbòlica major en les trajectòries

i en les relacions intergeneracionals, tanca un període d'autonomia en el si de la família d'origen i representa l'entrada a la vida adulta. El temps de la joventut es considera com una fase d'espera i preparació de les condicions econòmiques i familiars necessàries per a aquesta futura instal·lació.

És a aquesta quarta lògica que es poden associar els modes d'entrada a la vida adulta dels joves espanyols. Les seves trajectòries mostren un profund lligam sortida-matrimoni, i la retòrica que fan servir per justificar la seva continuïtat a casa dels pares mostra l'existència de representacions d'una llar federativa. Tot i això, aquestes normes es reivindiquen –s'imposen– per part de la generació dels pares, i la seva continuïtat a casa dels pares també mostra un cert pragmatisme econòmic. Aquests itineraris dels joves espanyols són el producte d'una "norma familiar", present en d'altres societats mediterrànies, que uneix una legitimació cultural de la continuïtat a casa dels pares i les dificultats econòmiques que endarrereixen la possibilitat d'una sortida còmoda.

Les fronteres entre l'adolescència, la joventut i l'edat adulta varien molt d'una societat a l'altra i mostren les representacions polítiques, socials i culturals dels atributs lligats a diferents edats de la vida. Els règims d'estat-providència, com els defineix Gøsta Esping-Andersen (Esping-Andersen, 1999), i la manera com articulen ajuda pública, solidaritat familiar i recursos per al mercat laboral en la gestió d'aquest període de dependència econòmica potencial, expliquen en gran part l'estructuració nacional de les trajectòries. No obstant això, si aquestes diferents divisions marquen fortament els cicles vitals, l'heterogeneïtat de les trajectòries de joventut en el si de les societats analitzades es troba lluny de reduir-se a aquest sol vector d'explicació. El paper dels valors familiars i de les herències religioses en les normes d'independència residencial i financera és igualment important, i divideix els països catòlics i els protestants. Així, en el moment d'una internacionalització dels sistemes educatius i dels mercats laborals, encara que es qüestionï la convergència potencial de les formes de passar a l'edat adulta a Europa, aquesta comparació invita a pensar que la multiplicitat de destins d'aquesta "generació europea" resisteix –almenys parcialment– a l'harmonització de polítiques d'estudiants i a la globalització econòmica.

BIBLIOGRAFIA

- Barbier, J.-C. (2007). «Au-delà de la 'flex-sécurité', une cohérence sociétale solidaire au Danemark», a S. Paugam (dir.). *Repenser la solidarité, l'apport des sciences sociales*, Presses Universitaires de France.
- Bidart, C. (dir.). (2006). *Devenir adulte aujourd'hui: perspectives internationales*, Paris: INJEP, Editions Harmattan, Col·lecció Débats-Jeunesse.
- Brannen, J.; Lewis, S.; Nilsen, A.; Smithson, J. (2000). *Young Europeans, work and family*, London, Routledge.
- Bynner, J. (2000). «L'optimisme illusoire des jeunes anglais» a *Revue de l'OFCE*, pp. 217-220.
- Bynner, J.; Roberts, K. (dir.). (1991). *Youth and work: transition to employment in England and Germany*, London, Anglo-Germain Foundation.
- Cavalli, A.; Galland, O. (dir.). (1993). *L'allongement de la jeunesse*, Poitiers, Actes Sud-Observatoire du changement social.
- Chagny, O.; Passet, O. (2006). «La faiblesse du cumul emploi-études des jeunes pèse sur le taux d'emploi global de la France», a *Notes de Veille*, Centre d'Analyse Stratégique, núm. 25.
- Chambaz, C. (2000). «Les jeunes adultes en Europe», a *Etudes et Résultats*, núm. 90.
- Chardon, O. (2005). «La spécialité de formation joue un rôle secondaire pour accéder à la plupart des métiers», a *Economie et Statistique*, núm. 388-389, pp. 37-56.
- Chauvel, L. (2003). *Générationnelles sociales et socialisation transitionnelle: fluctuations cohortales et stratification sociale en France et aux Etats-Unis au XXIe siècle*, Institut d'Etudes Politiques de Paris.
- Cicchelli, V.; Merico, M. (2007). «Le passage tardif à l'âge adulte des Italiens: entre maintien du modèle traditionnel et individualisation des trajectoires biographiques», a *Horizons stratégiques*, núm. 4.
- Cunningham, H. (2000). «Pourquoi les jeunes Anglais quittent-ils si tôt leurs parents?», a *Revue de l'OFCE*, núm. 72.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge, Princeton University Press.

Galland, O. (2001). «Adolescence, post-adolescence, jeunesse: retour sur quelques interprétations», a *Revue Française de Sociologie*, vol. 42, núm. 4, pp. 611-644.

Gallie, D.; Paugam, S. (eds.). (2000). *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*, Oxford University Press.

Gaullier, X. (1998). «Ages mobiles et générations incertaines», a *Esprit*, núm. 246, pp. 5-44.

Gaviria, S. (2005). *Quitter ses parents. Une comparaison franco-espagnole*, Rennes, Presses Universitaire de Rennes, Col·lecció Le Sens Social.

Gaviria, S. (2005). «Autonomía de la Juventud en Europa», a *Revista de Estudios de Juventud*, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, desembre, núm. 71.

Guillemard, A-M. (2003). *L'âge de l'emploi. Les sociétés à l'épreuve du vieillissement*, Paris, Armand Colin, Col·lecció U.

Gullestad, M. (1992). «Petits faits et grands problèmes. L'anthropologie de la société scandinave contemporaine», a *Terrain*, núm. 19.

Hammer, T. (dir.). (2003). *Youth Unemployment and Social Exclusion in Europe. Comparative Study*, Bristol, The Policy Press.

Holdsworth, C.; Morgan, D.H.J. (2005). *Transitions in Context: Leaving Home, Independence and Adulthood, Maidenhead*, Open University Press at McCraw Hill.

Iacovu, M. (1998). «Young People in Europe: Two Models of Household Formation», a *Working Paper*, Institute for Social and Economic Research, University of Essex.

Jurado Guerrero, T. (2001). *Youth in transition. Housing, employment, social policies and families in France and Spain*, Aldershot, Ashgate Pub Ltd.

Lefresne, F. (2007). *Les jeunes et l'emploi*, La Découverte, núm. 5257, pp. 45-76, Col·lecció Etudes de la documentation française.

Masson, A. (2006). «Les avatars de l'altruisme parental», a S. Paugam (dir.), *Repenser la solidarité*, Paris, Presses Universitaires de France, pp. 143-182, Col·lecció Le Lien Social.

Mauger, G.; Bendit, R.; von Wolffersdorff, C. (dir.). (1994). *Jeunesses et sociétés. Perspectives de la recherche en France et en Allemagne*, Paris, Armand Colin.

Mayer, K. U. (2004). «Whose Lives? How History, Societies and Institutions Define and Shape Life Courses», a *Research in Human Development*, núm. 1 (3), pp. 161-187.

Mead, M. (1972) [1968]. *Le fossé des générations*, Paris, Denoël-Gonthier.

Molgat, M. (2005). «L'insertion résidentielle et les théories de la modernité avancée. Quelques enseignements de la comparaison entre quatre sociétés», a *Lien social et politiques*, núm. 43, pp. 81-91.

Paugam, S. (2005). *Les formes élémentaires de la pauvreté*, Paris, Presses Universitaires de France.

Salzbrunn, M. (2007). «Entre autonomie et insertion. Les grands dispositifs de la politique de la jeunesse en Allemagne», a *Horizons stratégiques*, núm. 4.

Saraceno, C. (2000). «Being Young in Italy: The Paradoxes of a Familialistic Society», a *European Journal of Social Quality*, núm. 2, pp. 120-131.

Schizzerotto, A. (2001). «The Transition to Adulthood in Three European Countries as an Empirical Test of Various Theories on the Conditions of Today's Youth», a *Family Forms and the Young Generation in Europe*. University of Milan-Bicocca, pp. 109-123. Seminar report (20-22 setember 2001).

Selz, M.; Thélot, C. (2004). «L'évolution de la rentabilité salariale de la formation initiale et de l'expérience en France depuis 35 ans», a *Population*, vol. 59.

Shavit, Y.; Muller, W. (dir.). (1998). *From school-to-work*, Oxford University Press.

Schultheis, F. (1991). «Affaires de familles - affaires d'Etat: des visions et des divisions interculturelles d'une réflexion sociologique», a F. Schultheis i F. de Singly (ed.). *Affaires de familles, affaires d'Etat*, Nancy, Éditions Ophrys, pp. 7-22.

Wolbers, M.H.J. (2007). «Patterns of Labour Market Entry: A Comparative Perspective on School-to-Work Transitions in 11 European Countries», a *Acta Sociologica*, núm. 50, pp. 189-210.

Van de Velde, C. (2005). «La entrada en la vida adulta. Una comparación europea», a S. Gaviria (dir.). «Autonomía de la Juventud en Europa» a *Revista de Estudios de Juventud*, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, núm. 71, pp. 55-65.

Van de Velde, C. (2007). «Autonomie et insertion des jeunes adultes. Une comparaison France-Danemark», a *Horizons stratégiques*, La Documentation Française, núm. 4.

Van de Velde, C. (2007). «Devenir adulte. Quatre modèles européens», a *Agora Débats/Jeunesses*, núm. 47.

Van de Velde, C. (2008). *Devenir adulte. Sociologie comparée de la jeunesse en Europe*, Paris, Presses Universitaires de France.

Observatori Català de la Joventut

Altres títols publicats en aquesta col·lecció

1. Joves entre dos segles. *Francesc-Marc Àlvaro*. 1998
2. Nous objectius per a l'educació-Informe Delors. *Enric Masllorens*. 1998
3. Enquesta a la joventut de Catalunya. *Gabise, SA*. 1999
4. Joves i participació a Catalunya. *Fundació Ferrer i Guàrdia*. 1999
5. 20 anys de participació democràtica. 20è aniversari del Consell Nacional de la Joventut de Catalunya. *CNJC*. 1999
6. Estudi de comportament dels joves estudiants de Barcelona. *Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat*. 1999
7. La violència com a recurs i com a discurs. *Manuel Delgado*. 1999
8. Els joves catalans en el 2011. Els canvis que vénen. *Centre d'Estudis Demogràfics*. 2000
9. Els joves catalanes i l'habitatge. *Carme Trilla*. Institut DEP. 2000
10. L'entorn quotidià dels adolescents amb malalties cròniques. *Joan Carles Surís, Russell Viner, Robert W. Blum*. 2000
11. Treball, valors i canvi. Les ruptures en la precarietat. *Daniel Ortiz i Iván Miró*. 2001
12. Generació @. La joventut al segle XXI. *Carles Feixa*. 2001
13. Jugar treballant, treballar jugant: les identitats juvenils i el debat sobre ocupació i ociositat. *Robert G. Hollands*. 2001
14. Els contextos canviants de la joventut al segle XXI. *Andy Furlong i Fred Cartmel*. 2001
15. Migracions internacionals i població jove de nacionalitat estrangera a Catalunya. *Centre d'Estudis Demogràfics*. 2001
16. De les oportunitats desiguals a la manca igualitària d'oportunitats. Les dimensions de gènere del canvi social i la joventut a Europa. *Lynne Chisholm*. 2001

17. Els tècnics en la política de joventut de l'Administració pública catalana. *Pere Soler(coord.), Albert Bayot, Anna Planas i Josep Vila.* 2002
18. Joventut, okupació i polítiques públiques a Catalunya. *Equip de recerca: Robert González, Marc Martí, Lluç Peláez, Oriol Barranco, David Brunet. Coordinació de l'estudi: Ricard Gomà.* 2003
19. Enquesta als joves de Catalunya 2002 –Avançament de resultats–. *Joaquim Casal, Maribel García, Rafael Merino i Miguel Quesada.* Grup de Recerca Educació i Treball (UAB). 2003
20. La immigració i el treball intercultural a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya. *Diego Herrera, Bernat Albaigés i Mercè Garet.* 2003
21. Cultura juvenil i gènere. *Roger Martínez Sanmartí.* 2003
22. El territori i la mobilitat migratòria dels joves a Catalunya. *Juan Antonio Mòdenes Cabrerizo, Joaquim Recaño Valverde.* 2003
23. Els joves catalans i l'habitatge, 1999-2003. Institut DEP. *Carme Trilla.* 2003
24. Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves. *Bernat Albaigés (dir.), Vicente Sisto, José Romàn.* 2004
25. Emancipació domiciliària, laboral i familiar dels joves a Catalunya. *Pau Miret i Gramundi.* 2004
26. Els nous rurals del Pallars Sobirà. *Eva Lluvich i Mònica Ortega.* 2004
27. La sobrequalificació entre els joves catalans. *Pau Serracant. Observatori Català de la Joventut.* 2005
28. Joves adults i polítiques de joventut a Europa. *Premi Joventut 2003* *Juan Manuel Patón i Casas.* 2005
29. Els comportaments alimentaris dels i les joves en el procés d'emancipació. *Elena Espeitx i Bernat (dir.); Juanjo Cáceres i Nevot, Anna Pachual i Sabartés, Cristina Marfil i Verchili; Martina Miserach i Blasco.* 2006
30. Adolescència femenina i risc social. *Premi Joventut 2005.* *Anna Berga i Timoneda.* 2007
31. La influència de l'edat en el comportament electoral a Catalunya. *Raül Tormos.* 2007

32. Identitat, integració i escola. Els joves d'origen marroquí a la perifèria de Barcelona. Premi Joventut 2006. *Jordi Pàmies i Rovira*. 2008
33. Participació, política i joves. Una aproximació a les pràctiques polítiques, la participació social i l'afecció política de la joventut catalana. *Isaac González i Balletbó, Jordi Collet i Sabé i Josep Sanmartín i Morant*. 2008

